

Matematyka dla Ciekawych Świata XV — lista 2

Notacja muzyczna i klasy wysokości dźwięku

Daniel Laskowski

marzec 2024

1 Powtórzenie z wykładu

1.1 Notacja muzyczna

Współczesna notacja muzyczna jest notacją *menzuralną*, to znaczy, że z wyglądu nuty jesteśmy w stanie jednoznacznie odczytać jej długość (na wykładzie dowiedzieliśmy się, że nie zawsze tak było!). W ogólności, używane dzisiaj wartości rytmiczne co do zasady są *dwudzielne* – każda kolejna wartość rytmiczna jest dwa razy krótsza od poprzedniej. Za najdłuższą przyjmujemy zazwyczaj *całą nutę* oznaczaną jako $\circ$, która dzieli się na dwie *półnuty* oznaczane $\downarrow$. Półnuta dzieli się na dwie *ćwierćnuty* ($\downarrow$), ćwierćnuta na dwie *ósemki* ($\downarrow$), ósemka na dwie *szesnastki* ($\downarrow$), szesnastka na dwie *trzydziestodwójki* ($\downarrow$), a trzydziestodwójka na dwie *sześćdziesiątki czwórki* ($\downarrow$). Do każdej wartości rytmicznej możemy dostawić kropkę, która wydłuża ją o połowę, czyli na przykład $\downarrow$ będzie odpowiadać długości ćwierćnuty i ósemki (czyli trzech ósemek).

Wysokości dźwięków odczytujemy natomiast z umiejscowienia nut na pięciolinii. W polskim i germańskim kręgu kulturowym do nazywania dźwięków używamy kolejno liter c, d, e, f, g, a oraz h (po dźwięku h następuje ponownie dźwięk c i cykl się powtarza – mówimy wtedy, że oba te dźwięki c znajdują się w ogległości oktawy od siebie, co szerzej zostanie omówione na późniejszych wykładach). Informację o tym, który dźwięk znajduje się na której linii przekazują klucze, z których dziś używamy trzech typów:

klucz G

klucz F

klucz C

jego początek wskazuje dźwięk g jego początek wskazuje dźwięk f jego środek wskazuje dźwięk c

Zatem na przykład, gdy umieścimy klucz G w następujący sposób:

dźwięk g będzie znajdować się na drugiej linii. Taki klucz nazwiemy kluczem *wiolinowym*.

Zapis kolejno dźwięków c, d, e, f, g, a oraz h będzie wyglądał zatem następująco:

Odległości między dźwiękami nazywamy *interwałami* i mierzymy je w *półtonach* (tzn. każdy interwał składa się z pewnej liczby półtonów). W większości przypadków dwa kolejne dźwięki w naszej skali znajdują się w odległości całego tonu od siebie (czyli dwóch półtonów). Wyjątkiem są dźwięki e i f , oraz h i c , które dzieli od siebie półton. Aby zatem zapisać pełnię wszystkich (na ten moment) możliwości, potrzebujemy symboli, które pozwolą nam zapisać, np. dźwięk pół tonu wyższy od c . Są nimi krzyżyk ($\sharp$), który podwyższa dźwięk o pół tonu, a także bemol ($\flat$), który obniża dźwięk o półtonu. W ten sposób, w obrębie oktawy możemy uzyskać następujące 12 dźwięków:

Jak łatwo zauważyć, dźwięk c podwyższony o pół tonu, to to samo co d o pół tonu obniżony, zatem alternatywnie możemy zapisać ciąg 12 dźwięków z użyciem bemoli (taką równoważność nazywamy *enharmonią*):

Dźwięki z krzyżykiem nazywamy poprzez dodanie końcówki *-is* do oryginalnej nazwy dźwięku, na przykład c z krzyżykiem to *cis*. Dźwięki z bemolem nazywamy poprzez dodanie końcówki *-es* do oryginalnej nazwy dźwięku, np. d z bemolem to *des*. Tutaj pojawiają się jednak trzy wyjątki – a i e z bemolem to odpowiednio *as* i *es* (dodajemy tylko *-s*), natomiast h z bemolem, to po prostu b .

1.2 Klasy wysokości dźwięku

Na wykładzie poznaliśmy definicję *zbioru klas wysokości dźwięku*. Powstała ona w wyniku przypisania poszczególnym dźwiękom skali diatonicznej oznaczeń 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, T oraz E. Za dwa podstawowe założenia przyjęliśmy fakt, że za równoważne uznajemy dźwięki równoległe o oktawę i będące ze sobą w enharmonii. Ponadto nieistotna była dla nas ich kolejność. Zauważyliśmy również, że dźwięki można transponować – transpozycję dźwięku a o n tonów w górę oznaczyliśmy jako $T_n(a)$, a cały zbiór – poddać inwersji – wtedy inwersję dźwięku a z transpozycją o n dźwięków zaznaczaliśmy jako $T_n I(a)$. Następnie zdefiniowaliśmy *formę normalną*, jako zapis zbioru klas wysokości dźwięku we wznoszącym porządku interwałowym i najbardziej skondensowanym pod względem interwałowym. Zdefiniowaliśmy również *wektor interwałowy*, wskazujący ilość wystąpień danego interwału we wskazanym zbiorze.

2 Zadania na ćwiczenia – notacja muzyczna

1. Zapisz za pomocą pojedynczej wartości rytmicznej:

- a) ♩ + ♩ =
- b) ♪ + ♪ + ♪ + ♪ =
- c) ♪ + ♩ + ♪ =
- d) ♩ + ♩ =
- e) ♪ + ♪ + ♪ =
- f) ◦ + ♩ + ♩ =
- g) ♩ - ♪ =
- h) ♩ - ♪ =

2. Na wykładzie poznaliśmy klucze z grupy *G*, *F* oraz *C*. Mimo, że w teorii każdy z kluczy można umieścić na dowolnej linii, tak we współczesnej notacji muzycznej najczęściej używa się klucza *G* umieszczonego na drugiej linii (taki klucz nazywamy kluczem wiolinowym), klucza *F* umieszczonego na czwartej linii (nazywamy go basowym), oraz klucza *C* na trzeciej linii (to klucz altowy). Zapisz poniższe dźwięki w kluczach wiolinowym, altowym i basowym (w dowolnym rejestrze):

- a) *c*,
- b) *f*,
- c) *fis*,
- d) *ais*,
- e) *ges*,
- f) *as*,
- g) *b*.

3. Podpisz poszczególne dźwięki w poniższym przykładzie:

4. W poniższych przykładach dopisz dźwięk:

- a) o 7 półtonów wyższy,
- b) o cztery półtony wyższy,
- c) o 10 półtonów wyższy,
- d) o 9 półtonów wyższy.

5. (*) Zapisz dźwięki z zadania 4. w kluczu basowym (patrz zadanie 2.), a następnie zbuduj dźwięki wg wskazań z podpunktów a), b), c) oraz d) „w przeciwnym kierunku” (tj. w podpunkcie a) dopisz dźwięk o 7 półtonów niższy itd.).

Zauważ, że w ten sposób wykonujemy znaną z wykładu 3. operację inwersji, tj. budujemy ten sam interwał w przeciwnym kierunku niż był on zapisany oryginalnie.

6. Przez długi okres czasu, za kluczowe w kontekście harmonii uznawano trójdźwięki, czyli akordy składające się z trzech dźwięków w odległości tercji (tzn. każdy kolejny dźwięk akordu, jest o położony o tercję wyżej niż poprzedni). Jako, że podstawowo wyróżniamy dwie tercje – małą (jest to odległość 3 półtonów) i wielką (4 półtony) możemy wyróżnić cztery typy trójdźwięków:

- dur – środkowy dźwięk jest tercję wielką wyżej nad najniższym, a najwyższy tercję małą wyżej nad środkowym,
- moll – środkowy dźwięk jest tercję małą wyżej nad najniższym, a najwyższy tercję wielką wyżej nad środkowym,
- zmniejszony – środkowy dźwięk jest tercję małą wyżej nad najniższym, a najwyższy również tercję małą wyżej nad środkowym,
- zwiększony – środkowy dźwięk jest tercję wielką wyżej nad najniższym, a najwyższy również tercję wielką wyżej nad środkowym.

Zbuduj trójdźwięki durowe, mollowe, zmniejszone i zwiększone od poniższych dźwięków:

a)

b)

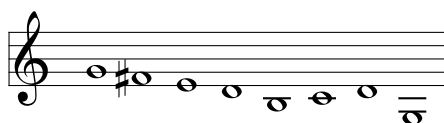
c)

d)

7. Poza poznaną na wykładzie techniką inwersji (polegającą na odwracaniu kierunku interwałów), w dziedzinie kontrapunktu istotne jest również poddanie tematu technice *raka*. Polega ona na zapisaniu tematu muzycznego „od końca”. Technikę raka i inwersji można łączyć, tzn. zapisać temat od końca, z odwróconymi interwałami. Rozpatrzmy poniższy fragment muzyczny:

Zapisz go:

- w raku,
- w inwersji,
- w inwersji w raku,
- przetransponowanego o 7 półtonów w górę,
- przetransponowanego o 3 półtony w dół,
- w inwersji z transpozycją o 2 półtony w górę.

3 Zadania na ćwiczenia – klasy wysokości dźwięku

8. W zadaniach 4. i 6. zapisz uzyskane interwały i trójdźwięki jako zbiory klas wysokości dźwięku. Zapisz również ich wektory interwałowe.

9. Jakim zbiorom klas wysokości dźwięku odpowiadają zaznaczone na zielono fragmenty poniższego utworu?

Sehr langsam (♩)

1. 2. 3.

4. 5. 6.

7. 8. 9.

pp

pppp

p

pp

ppp

ppp

pppp

mit sehr zartem Ausdruck

genau im Takt

wie ein Hauch

pppp

10. Wyznacz następujące translacje i inwersje:

- T_2 ($\{3, 6, 7\}$)
- T_7 ($\{2, 4, 8, 9\}$)
- T_0I ($\{7, 10, 11\}$)
- T_4I ($\{0, 2, 4\}$)

11. Ze zbioru $\{1, 5, T\}$ uzyskano w wyniku translacji zbiór $\{2, 5, 9\}$. Dla jakiego n wykonano translację?

12. Ze zbioru $\{2, 4, 7\}$ otrzymano w wyniku inwersji zbiór $\{3, 6, 8\}$. Dla jakiego n wykonano inwersję?

13. Ze zbioru $\{3, 7, E\}$ otrzymano w wyniku inwersji zbiór $\{0, 4, 8\}$. Dla jakiego n wykonano inwersję?

14. Wyznacz formę normalną zbiorów:

- a) $\{2, 3, 7, E\}$
- b) $\{3, 8, 9, 2\}$
- c) $\{0, 1, 4, 6, E\}$.

15. Zapisz zbiór klas wysokości dźwięku z fragmentu z zadania 7. oraz wyznacz jego formę normalną.

16. Zapisz za pomocą klas wysokości dźwięku zbiorę powstałe w wyniku przekształceń z podpunktów b), d), e) oraz f) z zadania 7.

17. Rozpatrzmy dopełnienie zbioru klas wysokości dźwięku z zadania 15. Jaka jest jego forma normalna?

18. Wyznacz wektor interwałowy zbiorów oraz ich dopełnień:

- a) $\{0, 5, 7\}$,
- b) $\{1, 4, 7, 8\}$,
- c) $\{0, 2, 3, 7, T\}$,
- d) $\{1, 2, 4, 5, 7, E\}$,
- e) $\{1, 3, 4, 6, 7, 8, T, E\}$.

4 Praca domowa

4.1 Zadania za 1 punkt

19. Zapisz w kluczach wiolinowym, basowym i altowym dźwięki: e , h , gis oraz des .

20. Podpisz dźwięki w poniższym przykładzie:

4.2 Zadania za 2 punkty

21. Zapisz w kluczu wiolinowym trójdźwięki durowe, mollowe, zmniejszone i zwiększone od dźwięków e oraz g .

22. Zapisz w kluczu wiolinowym:

- a) dźwięk odległy o 4 półtony w górę od e ,
- b) dźwięk odległy o 7 półtonów w górę od f ,
- c) dźwięk odległy o 3 półtony w dół od as .

4.3 Zadania za 3 punkty

23. Przetransponuj poniższy przykład o 3 półtony w górę.

24. Zapisz przykład z zadania 23. w inwersji (uwaga – pomoc może użycie klucza basowego).